

- Збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції, присвяченої пам'яті видатних ботаніків Полтавщини Ф.К. Курінного, П.Є. Сосіна, Д.С. Івашина. – Полтава, 2004. – С. 6-8.
2. Природничий факультет: історія та сьогодення. До 95-річчя Полтавського державного педагогічного університету імені В.Г. Короленка та 90-річчя природничого факультету/ За заг. ред. проф. М.В. Гриньової. – Полтава: ТОВ "АСМІ", 2009. – С. 54, 81.
 3. Біорізноманіття: теорія, практика та методичні аспекти вивчення у загальноосвітній та вищій школі: Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (присвячена пам'яті видатних вчених-ботаніків, які працювали в Полтавському державному педагогічному університеті імені В.Г. Короленка: Р.В. Ганжі, І.М. Голубинського, Д.С. Івашина, С.О. Іллічевського, Ф.К. Курінного, П.Є. Сосіна)/ За ред. М.В. Гриньової. – Полтава: Друкарська майстерня, 2010. – С. 19-22.
 4. Державний архів Полтавської області (ДАПО). – Ф. Р-495. – Оп. 1. – Спр. 85. – Арк. 9 зв.
 5. Там само. – Ф. Р-2318. – Оп. 1. – Спр. 1. – Арк. 1.
 6. Там само. – Ф. Р-495. – Оп. 1. – Спр. 8. – Арк. 163.
 7. Архів Полтавського державного педагогічного інституту ім. В.Г. Короленка (АПДПІ). – Ф. Р-1507. – Оп. 1 "О" (1931-1979). – Спр. 1. – Арк. 155.
 8. Там само. – Спр. 4. – Арк. 20, 20 зв.
 9. Там само. – Спр. 5. – Арк. 13 зв.
 10. Ніколаєв М.Ф. Матеріали що до рослинності на степах Полтавщини// Записки Полтавського Інституту Соціального Виховання: Т. V за 1929-30 ак. рік. – Полтава, 1930. – С. 92.
 11. Булдовський О.Т. Гурток учителів трудових шкіл при лабораторії методики природознавства в Педвузах// Записки Полтавського Інституту Народної Освіти. Т. IV за 1926-1927 ак. рік. – Полтава, 1927. – С. 114.
 12. Курінний Ф.К. Ботанічна ділянка П. І. С. В. Повний список рослин з короткими відомостями про джерела поповнення та засоби вирощування// Записки Полтавського Інституту Соціального Виховання: Т. V за 1929-30 ак. рік. – Полтава, 1930. – С. 230-253.
 13. Курінний Ф.К. Рослинність цілинного схилу в околицях с. Шкалонівки// Записки Полтавського Інституту Соціального Виховання: Т. V за 1929-30 ак. рік. – Полтава, 1930. – С. 207-225.
 14. Кушніренко В. та Ніколаєв М. Куземинський лучний масив Грунського району// Записки Полтавського сільсько-господ. Інституту. – Полтава, 1930. – Т. IV. – № 1. – С. 8, 130.
 15. Курінний Ф.К. Про знаходження *Equisetum maximum* Lam. в Полтавській окрузі// Записки Полтавського Інституту Соціального Виховання: Т. V за 1929-30 ак. рік. – Полтава, 1930. – С. 226-229.
 16. Флора УСРР/ Гол. ред. акад. О.В. Фомін. – К.: Видавництво АН УСРР, 1936. – Т. I. – С. 117-119.
 17. Ніколаєв М. і Курінний Ф. Рослинність сіножатів на схилах правого берега долини р. Ворскло в околицях м. Полтави// Записки Полтавського Інституту Соціального Виховання: Т. V за 1929-30 ак. рік. – Полтава, 1930. – С. 195-206.
 18. АПДПІ. – Ф. Р-1507. – Оп. 1 "О" (1931-1979). – Спр. 3. – Арк. 73 зв., 74, 104 зв.
 19. Там само. – Арк. 48 зв.
 20. Там само. – Спр. 4. – Арк. 97, 97 зв.
 21. Там само. – Арк. 104 зв.
 22. Там само. – Спр. 5. – Арк. 27.
 23. Там само. – Арк. 30-38.

З ІСТОРІЇ РОЗВИТКУ ЗЕМЛЕЗНАВСТВА

Хлонь Н.В. (м. Глухів)

Становлення землезнавства – науки про географічну оболонку Землі –

нерозривно пов'язано з розвитком географії в цілому. Витоки його знаходяться у далекій давнині – античному часі.

Першим літературним географічним документом можна вважати величну епічну поему «Одіссея», написану легендарним поетом Стародавньої Греції Гомером, у якій подано географічний опис окраїнних районів відомого тоді світу.

Першим грецьким ученим, який зайнявся вимірюванням і визначенням місцеположення об'єктів на поверхні землі, був Фалес Мілетський (близько 625-547 рр. до н.е.). Його сучасник Анаксимандр (610-540 рр. до н.е.) познайомив давніх греків з гномоном – приладом для визначення висоти Сонця над горизонтом та орієнтування на місцевості, намалював першу карту світу з використанням масштабу.

Багато питань загального землезнавства були вперше поставлені і знайшли своє вирішення у працях видатного філософа і вченого Арістотеля (384-322 рр. до н.е.).

Ім'я Ератосфена (близько 276-194 рр. до н.е.) навечно ввійшло у географічну літературу як людини, що виконала з досить високою точністю обчислення розмірів Землі. Його вважають батьком географії. Саме Ератосфен запровадив термін «географія» для визначення сукупності наукового знання про Землю.

В епоху середньовіччя здобутки, накопичені в античні часи, були втрачені. Вважають, що у Європі аж до епохи Відродження, тобто протягом 15 століть, не відбулося будь-якого прогресу в розвитку географічної думки.

Дещо інакше сталося в арабському світі, де досить жваво розвивалися астрономія, математика і математична географія. Правителі арабських країн були звичайні освіченими людьми, часто – видатними вченими, що змагалися між собою в мудрості й запровадженні новітніх наукових досягнень чи створенні обсерваторій або проведених досліджень.

Кінець ХУ – початок ХУІ ст. відповідає славнозвісній епосі Великих географічних відкриттів – так званому «золотому вікові» географії. За роки Великих географічних відкриттів географія знову привернула до себе увагу багатьох освічених людей. Однак вона продовжувала виконувати, головним чином, довідкову функцію. Проте географи все частіше намагалися пояснити ті чи інші природні явища і накопичені факти з наукових позицій.

Опублікування «Географії генеральної» Бернхарда Варенія (1622-1650 рр.) у 1650 р. відкрило лік часу загального землезнавства як самостійної наукової дисципліни. У цій праці були узагальнені нові географічні відкриття і досягнення у галузі природознавства.

Важливий внесок у розробку ідей загального землезнавства зробив визначний російський вчений Михайло Васильович Ломоносов (1711-1765 рр.). Йому належить відкриття основного географічного закону – взаємозумовленості компонентів природи. У своєму творі «О слоях земных» (1763 р.) він запропонував думку про безперервність змін земної поверхні, що відбуваються під впливом внутрішніх і зовнішніх сил.

Вченим, який вніс найсуттєвіший вклад у розвиток землезнавства і регіональної фізичної географії, є видатний німецький географ Олександр фон Гумбольдт (1769-1859 рр.). Він започаткував деякі галузеві фізико-географічні науки – географію рослин, кліматологію. О. Гумбольдт був визначним науковцем – мандрівником, який обстежив величезні території суходолу й акваторії Світового океану. Його перу належить наукова праця «Космос», в ній узагальнено дані про Землю і Всесвіт, які були накопичені на той час.

На відміну від О.Гумбольдта, Карл Ріттер (1779-1859 рр.) був кабінетним ученим, він не здійснював подорожей. Але він глибоко знав географічну літературу, володів логічним аналізом, мав витончену інтуїцію і тому зміг виявити тісні взаємозв'язки між різними явищами природи. Великою заслугою К.Ріттера було

створення наукової школи європейського рівня.

Особливо важливим був розвиток землезнавства наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст. Як зауважують автори «Землезнавства» (1, 43), саме у цей час «центр ваги» землезнавчої думки перемістився в Росію, бо на той час західно-європейські вчені-географи вже зосередили зусилля переважно на визначенні відносин людини і природи. А російське класичне землезнавство лишалося виключно фізико-географічною наукою.

Розвиток землезнавства у цей період пов'язаний з діяльністю Василя Васильовича Докучаєва (1846-1903 рр.), який уперше визначив географію як науку про складні відносини та взаємодії, що відбуваються в природі, й закони, що правлять тими взаємодіями між живою та мертвою природою. Його ідеї дали поштовх до розвитку нової комплексної фізичної географії та послужили базою для формування ще однієї складової галузі географії – ландшафтознавства, тобто вчення про природні територіальні комплекси.

Основоположником сучасного конструктивного землезнавства є учень В.В.Докучаєва, соратник і друг В.І.Вернадського, професор Харківського університету Андрій Миколайович Краснов (1860-1914 рр.). Широкому загалу він відомий як вчений, який майже власними силами перетворив Чорноморські субтропіки Грузії з царини боліт та малярії на квітучу й заможну країну, витративши на це півтора десятиліття свого досить короткого життя. Свою науково-педагогічну діяльність у Харківському університеті він розпочав із запровадження до навчального плану курсу загального землезнавства. А.М.Краснов належить до перших землезнавців, які реально втілили певну частину своїх знань у практичну діяльність. Він вивчив культуру чаю і завіз його сянках до Аджарії, заснував відомий Батумський ботанічний сад, запровадив фітомеліорацію боліт Колхиди.

Фундатором української національної географії вважають Степана Львовича Рудницького (1877-1937 рр.). Він був організатором і першим директором Українського Географічного інституту в Харкові, професором кількох університетів, у тому числі віденського, Львівського й Харківського. Стосовно розвитку землезнавства С.Л.Рудницькому належать такі доробки (1, 51):

- визначення змісту географії в цілому та землезнавства зокрема;
- розробка регіонального землезнавства України;
- видання протягом 1919-1920 років у Відні перших україномовних стінних карт: Європи, Північної та Південної Америки, Африки, Австралії й Океанії, а також світу.

Видатним українським натуралістом – геологом, географом, краєзнавцем є відомий український академік Павло Аполлонович Тутковський. Його перу належать понад дві тисячі наукових праць. Найбільший інтерес викликає його маловідоме «Загальне землезнавство» (1927 р.), у якому викладені найголовніші погляди вченого: визначено межі й основні ознаки сучасної географії, а також форму, розміри, рухи Землі, будову земної кори. Крім того, викладено основи фізичної географії (ендогенні та екзогенні процеси) та кліматологію. Розглянуто геологічну діяльність організмів, відносини людини і природи.

Подальший розвиток землезнавства пов'язаний з іменами Д.М.Соболева, Л.С.Берга, С.В.Калесника, К.К.Маркова, К.І.Геренчука та інших вчених.

Література

1. Багров М.В. та ін.. Землезнавство / М.В.Багров, В.О.Боков, І.Г.Черваньов; За ред. П.Г.Шищенка. – К.: Либідь, 2000. – 464 с.